

บทที่ 7

บทสรุป

“หลังจากเหตุร้ายเมื่อปี 2547 จนถึงปัจจุบัน สามจังหวัดชายแดนภาคใต้กลายเป็นเวทีละครขนาดใหญ่ที่เรียกคนดูได้อย่างล้นหลาม แสงไฟถูกสาดส่องมาที่พวกเขา เพราะพวกเขาเล่นได้ดีเหลือเกิน แต่ข้อเท็จจริงก็คือ พวกเขา ไม่ได้เป็นนางเอกหรือพระเอกของเรื่อง ไม่ได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม แล้วยังถูกขังเขยื้อยให้เล่นบทร้ายๆ อยู่ร่ำไป ไม่มีใครรู้หรือกว่าพวกเขาอึม หิว เสรีอย่างไร ส่วนผู้จัดการละคร พระเอก นางเอก ซึ่งมักเป็นพวกได้รับผลตอบแทนมากกว่า”

ศุภรา จันทร์จิตฟ้า (2549)

ในขณะที่เขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้เขียนได้โอกาสดีในการทบทวนตนเองไปพร้อมๆ กับการได้รับฟังเรื่องเล่าของผู้คนมากมาย ผู้คนที่มีจุดเชื่อมโยงกับผู้เขียน ตรงที่เราอยากให้มีสันติภาพเกิดขึ้นใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ หน้ากระดาษเกินกว่าสองร้อยหน้า จึงได้ถ่ายทอดชีวิตและประสบการณ์ของผู้เล่าแต่ละคน ผู้เล่าที่พรั่นพวว่า “ไม่รู้เรื่องที่เล่ามาจะเป็นประโยชน์หรือเปล่า” ผู้เขียนขอตอบพวกเขาไว้ ณ บรรทัดนี้ว่า เรื่องเล่าของพวกเขาช่วยให้ผู้เขียนฟื้นฟูความมั่นใจขึ้นมาว่า สักวันสายรุ้งแห่งสันติภาพ จะทาบทาตรงเส้นขอบฟ้าที่บ้านของเรา

7.1 สรุปผลการศึกษา

การวิเคราะห์เรื่องเล่าของครูไทยพุทธในที่นี้ มีความประสงค์ที่จะสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาความขัดแย้งทางชาติพันธุ์และศาสนาใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ว่า เป็นสิ่งสร้างอย่างไร โดยประยุกต์ใช้แนวคิด เรื่องเล่า ความรุนแรงและวาทกรรม

การศึกษาในเบื้องต้นพบว่า ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์และศาสนา ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าแห่งปัตตานีมานับนาน แผงผังแน่นหนักอยู่ในประวัติศาสตร์แห่งชาติ ที่มีการเข่นเคี้ยวกัน ระหว่างเรื่องเล่าสายชาตินิยมไทย กับเรื่องเล่าฟากชาตินิยมปัตตานี การที่ผู้คนผูกสร้างอัตลักษณ์ของตน เข้ากับเรื่องเล่าที่มีโครงเรื่องผูกคู่ขัดแย้งไทย-มลายูมุสลิมอย่างตายตัว ทำให้

พวกเขาต้องแหวกว่ายอยู่ในเวียงทะเลแห่งอคติทางชาติพันธุ์ โดยรู้ตัวบ้างไม่รู้ตัวบ้าง การที่ผู้คนยังคงเล่าถึงเรื่องราวในวันวาน ทำให้อดีตกลายเป็นสัญลักษณ์ ที่มีการช่วงชิงกันสร้างความหมายวัฒนธรรม ซึ่งทำให้ต้องสัมพันธ์กับอำนาจการเมืองอย่างเลี่ยงมิได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนสำคัญในวิถุฎะ แห่งความขัดแย้ง อย่างครูไทยพุทธใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

เรื่องเล่าของครูไทยพุทธต่างออกไปจากงานวรรณกรรม ที่มีการเดินเรื่องร้อยเรียงต่อเนื่องกันไปเหมือนร้อยลูกปัด มีการลำดับประเด็นเป็นขั้นตอน มีการเชื่อมโยงกับประเด็นหลักหรือหัวใจของเรื่องเป็นระยะๆ ลำดับเหตุการณ์ในเรื่องเล่าจากปากคำของครูไทยพุทธแต่ละคน แม้ไม่สละสลวยเท่างานวรรณกรรม แต่การเลื่อนไหลของประเด็นในการสนทนาก็มีเสน่ห์ มีความน่าสนใจตรงที่ ทำให้มองเห็นถึงความคิดคำนึง และอารมณ์ของผู้เล่า เช่น การให้ความสำคัญกับเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง หรือการให้ความสำคัญกับตัวละครตัวใดตัวหนึ่ง (ทำให้เล่าเรื่องซ้ำ) บางครั้งผู้เล่าก็หลีกเลี่ยง หรือมีท่าทีอึดอัด ในขณะที่เล่าถึงบางเรื่องบางเหตุการณ์

กรณีของแม่กือเมาะ ครูหญิงคนแรกของชุมชน การเล่าเรื่องของแม่กือเมาะเริ่มตั้งแต่การปูพื้นฐานถึงชีวิตวัยเยาว์อันทุกข์ยาก เส้นทางชีวิตสายครู ที่ทำให้ผู้เล่าได้สัมพันธ์กับชาวมลายูมุสลิมอย่างใกล้ชิดมากยิ่งขึ้น จากนั้นจึงเล่าถึงช่วงเวลาที่ยังคงมลายูมุสลิมต้องพบเจอกับกระแส “การปฏิวัติวัฒนธรรมอิสลาม” และได้ปิดฉากลงด้วยจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญ ที่เกิดขึ้นกับชีวิตในวัยเกษียณของเธอ เมื่อถิ่นพำนักถูกลามรุกรานไล่ด้วยไฟได้ ความโดดเด่นในเรื่องเล่าของแม่กือเมาะเรียกได้ว่า เรื่องเล่าของเธอคือเรื่องเล่าแห่งอารมณ์ เธอเล่าเรื่องที่ให้ภาพความสัมพันธ์ ระหว่างเธอกับชาวมลายูมุสลิมในหลากหลายแง่มุม ทั้งเรื่องราวของความทรงจำที่แสนสวยงาม ความสุข ความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน ความหวาดระแวง ความกลัว และความเกลียดชัง ลักษณะการเล่าเรื่องเช่นนี้ ผู้เขียนวิเคราะห์ว่าเป็นเพราะ 2 สาเหตุสำคัญ คือ อย่างแรกเธอเป็นผู้หญิง ในยามที่เธอเล่าเรื่อง ความละเอียดอ่อนในจิตใจของเธอ ทำให้เธอสามารถถ่ายทอดความรู้สึก สัมผัส ที่ตัวละครสื่อถึงกันได้ดี เช่น ยามเล่าถึงลูกศิษย์ เธอบอกว่า “เราต้องเข้าไปกอด ให้ความอบอุ่น ค่อยๆ จับมือเค้าให้เค้าเขียนทีละตัว แบบนี้เด็กมันก็รักเรา มันก็ไม่กลัวโรงเรียนแล้วทีนี้” เหตุผลที่ข้อ 2 คือแม่กือเมาะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ชีวิตในพื้นที่มีอย่างยาวนาน เธอได้พบเจอกับหลายเหตุการณ์สำคัญ และยังมีประสบการณ์ความสูญเสียจากความรุนแรงใน ปีพ.ศ. 2547 สิ่งเหล่านี้ทำให้เรื่องเล่าของเธอมีความเข้มข้นน่าติดตาม

ข้างเรื่องเล่าของเขยปัตตานี ครูประยูทธ์เริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงสาเหตุแห่งการโยกย้ายออกจากพื้นที่ก่อน ต่อมาจึงลงรายละเอียดเรื่องเหตุความรุนแรงที่เกิดขึ้นหลังปี พ.ศ. 2547 จากนั้นจึงเล่าย้อนไปถึง “การปฏิวัติวัฒนธรรมอิสลาม” และเรื่องเล่าก็ย้อนไปในเวลาที่ชีวิตของ

เขาเคยมีความสุขก่อนที่ความรุนแรงจะมากลายกล้า เล่าถึงประวัติพื้นเพของตนเอง และปิดท้ายด้วยการเล่าถึงชีวิตของตนเองและคนในครอบครัว ซึ่งยังคงมีร่องรอยบาดแผลจากเหตุรุนแรง ตกค้างอยู่ในความรู้สึก เรื่องเล่าของเขามีความน่าสนใจตรงที่ เป็นการเสนอมุมมองจากคนนอกพื้นที่ ที่เข้ามาสัมผัสปีศาจ ประสพการณ์ในบ้านเกิด ที่เขาเคยอยู่ร่วมกับคนไทยมุสลิม ทำให้ผู้เล่าเกิดการเปรียบเทียบระหว่างคนมุสลิม 2 ชาติพันธุ์ เรื่องเล่าของครูประยุทธ์ต่างไปจากเรื่องเล่าของแม่กือเมาะ ที่เต็มไปด้วยอารมณ์ ครูประยุทธ์จะเล่าเรื่อง โดยทำการวิเคราะห์เหตุผลเบื้องต้น เบื้องหลังของเหตุการณ์ไปพร้อมๆกัน การเล่าเรื่องประกอบการวิเคราะห์นี้ มีข้อดีตรงที่ทำให้เห็นตรรกะทางความคิดของผู้เล่าอย่างเด่นชัด

ในกรณีของเรื่องเล่าจากคนในตำนานอย่างครูสัมฤทธิ์ เรื่องเล่าของเขาเริ่มจากข้อมูลประวัติความเป็นมาของตนเอง เส้นทางการศึกษาเล่าเรียน และเส้นทางในการเดินเข้าสู่วิชาชีพครู จากนั้นจึงได้เล่าถึงความท้าทาย ที่ตัวเขาต้องเผชิญ ตั้งแต่การสอนความรู้สมัยใหม่ที่แตกต่างไปจากความรู้ทางศาสนา การขับเคลื่อนองค์กรครูเมื่อประสบกับปัญหาความรุนแรง ในยุคที่ครูถูกกลุ่มขบวนการโจรก่อการร้าย (ขจก.) จับตัวไป เพื่อต่อรองกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงของรัฐ การทำงานในโรงเรียนท่ามกลางกระแส “การปฏิวัติวัฒนธรรมอิสลาม” ที่เปี่ยมพลัง จนส่งผลให้เด็กนักเรียนและชาวบ้านหวาดหวั่นความเป็นมุสลิมที่แท้จริง จนต่อต้านวัฒนธรรมอื่น และเรื่องราวดำเนินมาถึงจุดแตกหัก เมื่อเกิดเหตุความไม่สงบระลอกใหม่ขึ้นในปี พ.ศ. 2547 จากนั้นเรื่องราวก็ลึกลงไปที่ความพยายาม ในการนำแนวทางสมานฉันท์มาใช้ เป็นเครื่องมือเพื่อทำให้ความเป็นไทย สามารถอยู่ร่วมกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมอื่นๆ ได้อย่างสันติ เรื่องเล่าของครูสัมฤทธิ์มีจุดเด่น อยู่ที่การแสดงถึงทักษะทางวัฒนธรรมของผู้เล่า ในการใช้ชีวิตท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรม ลักษณะการเล่าเรื่องของครูสัมฤทธิ์มีความเด่นชัดตรงที่ ผู้เล่ามีวิธีการอธิบายประเด็นต่างๆอย่างเป็นลำดับ ในการวิเคราะห์เรื่องราวต่างๆ บ่งถึงการมองคนอื่นโดยไม่ตัดสินอย่างเหมารวม อย่างเช่น เมื่อเขาเล่าชาวมลายูมุสลิม เขาแบ่งผู้คนออกเป็นหลายกลุ่ม ตามหลายหลักเกณฑ์ ทั้งแนวคิดด้านศาสนา อุดมการณ์ด้านการเมืองการปกครอง กระทั่งการมองว่า คนกลุ่มนี้มีทั้งผู้ที่ก่อเหตุ ผู้ฉวยโอกาสเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ และชาวมลายูมุสลิมธรรมดาซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ ที่ต้องได้รับความเดือดร้อนจากเหตุความรุนแรง

หากเรามองไปที่ตัวละครซึ่งครูไทยพุทธเลือกนำมาเล่า ก็จะเห็นว่ารัฐ ทหาร ตำรวจ ครู เป็นตัวละครฝ่ายรัฐที่ปรากฏในเรื่องเล่าของครูไทยพุทธ ข้างตัวละครฝ่ายผู้ก่อความไม่สงบ มีทั้งขบวนการโจรก่อการร้าย (ขจก.) ในยุคเก่า ผู้ก่อความไม่สงบในยุคปัจจุบัน ผู้มีแนวคิดชาตินิยม ครูสอนศาสนา นอกจากนี้ยังมีกลุ่มตัวละครที่ปลูกปั่นกระแสความรุนแรง หวังเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ เช่น นักการเมือง ข้าราชการที่ทุจริต และพวกค้ายาเสพติด ส่วนกลุ่มของเหยื่อจาก

ความรุนแรงได้แก่ ตัวผู้เล่า ครอบครัวของผู้เล่า ผู้คนในชุมชนทั้งพุทธและมลายูมุสลิม นอกจากนี้ยังมีตัวละคร ทหาร ตำรวจและครู ที่ปรากฏอีกครั้งในฐานะของผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุความรุนแรงด้วย ส่วนเหตุการณ์ที่เลือกนำมาเล่า ได้แก่การเล่าถึงความสัมพันธ์ของผู้เล่ากับชาวมลายูมุสลิมทั้งก่อนและหลัง “การปฏิวัติวัฒนธรรมอิสลาม” ,เหตุกรือเซะ ,เหตุตากใบ ,เหตุการณ์ที่ผู้เล่าต้องเผชิญกับความรุนแรง และการตัดสินใจย้ายออกจากพื้นที่

ในส่วนเรื่องวัตถุประสงค์ของการเล่าเรื่อง ผู้เขียนตั้งข้อสังเกต ดังนี้ กรณีครูสัมฤทธิ์ ผู้เล่าจะผูกเชื่อมโยงถึงประเด็นเรื่องชาติพันธุ์และศาสนาอยู่เสมอ นั่นอาจเป็นเพราะว่า เขาตระหนักว่ากำลังเล่าเรื่องให้ผู้เขียนฟัง เขาทราบว่าผู้เขียนมีความสนใจเรื่องนี้เป็นพิเศษ ตรงนี้เองที่ทำให้ผู้เขียนนึกถึงถ้อยคำที่ว่า “เล่าทำไม เล่าใครฟัง” ขึ้นมาอย่างจริงจัง มิใช่ว่ากรณีศึกษาอื่นจะไม่เล่าถึงเรื่องนี้ แต่ครูสัมฤทธิ์มีความต่างออกไป ตรงที่เขาพูดถึงมันราวกับรู้ว่า ผู้เขียนคอยที่จะฟังประเด็นนี้อยู่ตลอดเวลา ครูสัมฤทธิ์วางเดิมพันไว้กับงานศึกษานี้พอสมควร เพราะตัวเขาให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นทุนเดิม เขาจึงเล่าเรื่องนี้เพื่อสื่อสารความคิดของตัวเอง ให้สาธารณชนได้รับรู้ และคาดหวังว่าคนในสังคมอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและความเข้าใจที่มีต่อสถานการณ์ 3 จังหวัดชายแดนเมื่อได้ฟังสารที่เขาสื่อออกไป

กรณีของครูประยุทธ์เมื่อเขาเล่าเรื่องเขากำหนดรู้ว่า ตัวเองอยู่ในฐานะกรณีตัวอย่างของครูที่ตั้งใจเข้าไปอยู่ในพื้นที่ แต่ในที่สุดต้องโยกย้ายออกมา เพราะเหตุความรุนแรง ประเด็นที่เขาสื่อสารกับผู้ฟังจึงเป็นเรื่องความรุนแรง ที่ตนเองตกเป็นฝ่ายถูกกระทำ จากคนต่างชาติพันธุ์ต่างศาสนา ตลอดจนการตอกย้ำจุดยืนว่า ขณะนี้เขาเล่าเรื่องในฐานะคนที่ออกมาจากพื้นที่แล้ว วัตถุประสงค์ในการเล่าของครูประยุทธ์ คือ การอธิบายให้สังคมฟังถึงเหตุผล ที่เขาต้องย้ายออกจากพื้นที่ ราวกับการโยกย้ายครั้งนี้ เป็นบาดแผลสำคัญของเขา ในยามที่เขาเปิดเผยเรื่องราวที่ล่อแหลม เขามักกล่าวว่า เรื่องเช่นนี้หากอยู่ในพื้นที่ก็ไม่สามารถพูดได้ เรื่องที่เขาเล่าจึงให้ภาพปิตตานีว่า เป็นทั้งดินแดนที่น่าประทับใจ แต่ขณะเดียวกันก็เต็มไปด้วยอันตราย

ทางด้านเรื่องเล่าของแม่กือเมาะ เสียงของครูหญิงชรา เป็นเสียงของผู้ที่เคยอยู่อย่างมีความสุขในพื้นที่มานาน ด้วยความที่เธอคลุกคลีกับชาวบ้านเธอ จึงถ่ายทอดเรื่องราวความเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ ทั้งไทยพุทธและมลายูมุสลิมออกมาได้มาก วัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องของเธอ นั้น เป็นการยืนยันต่อสังคมว่า ตัวเธอรักถิ่นฐานบ้านเกิด และพยายามทุกหนทาง ที่จะไม่ละทิ้งถิ่นฐาน แม้ต้องประสบความเดือดร้อนจากเหตุความรุนแรง

เนื้อหาของเรื่องเล่าจากปากคำของครูไทยพุทธ มีสาระสำคัญหลายประการ ประการแรก เรื่องเล่าของครูไทยพุทธซึ่งมีชุดประสบการณ์ที่แตกต่างกัน ทั้งภูมิลำเนา วิธีการอบรมเลี้ยงดู ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว สภาพชุมชนที่ครูได้เข้าไปปฏิบัติงาน

ประสบการณ์ความรุนแรงที่ครูได้รับ ฯลฯ ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้เรื่องเล่าของครูแต่ละคนนั้น มีความแตกต่างกันอย่างน่าสนใจ ทั้งเรื่องการปรับตัวเพื่อใช้ชีวิตครูท่ามกลางชุมชนมลายูมุสลิม การสัมพันธ์ชุมชน ในบริบทของเหตุการณ์สำคัญต่างๆ เช่น “การปฏิวัติวัฒนธรรมอิสลาม” และเหตุความไม่สงบในพื้นที่ ประการต่อมา งานศึกษาพบว่าอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และศาสนา มีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการให้คำนิยามตนเองของครูไทยพุทธ การที่ครูไทยพุทธได้ให้คำนิยามถึงความเป็นมลายูมุสลิม และวิธีการจัดการความสัมพันธ์ที่ผู้เล่ามีต่อชาวมลายูมุสลิม

ในเรื่องพื้นเพชีวิตประสบการณ์ของครูไทยพุทธแต่ละคนนั้น ผู้เขียนเห็นว่า เรื่องเล่าของครูแต่ละคนมีลักษณะเฉพาะ แม้ในกรณีที่พวกเขาเป็นคนในอาณานิคมเดียวกัน ชนชั้นเดียวกัน การศึกษาเท่ากัน เรื่องเล่าของครูแต่ละคนก็ยังแตกต่างกัน เช่น เมื่อพูดถึงการเรียนรู้ ประเพณีวัฒนธรรมมลายูมุสลิม ครูที่เกิดในพื้นที่บางคนที่พูดภาษามลายูถิ่นได้ดี และก็มีครูที่ไม่สามารถพูดภาษามลายูถิ่นได้ (ซึ่งก็คิดไปจากความคาดหมายของคนทั่วไป) นอกจากนี้ กรณีของครูประยุทธ์ยังเป็นเรื่องยืนยันว่า มีครูได้จำนวนหนึ่ง ซึ่งมีพื้นเพเป็น “คนที่อื่น” แต่มีความตั้งใจที่จะลงหลักปักฐานใน 3 จังหวัดชายแดนใต้ คนอย่างครูประยุทธ์นี้ สร้างข้อถกเถียงกับเรื่องเล่าหลักที่เผยแพร่ในสังคมว่า ครูได้ที่ย้ายออกมานั้นเหตุเพราะเป็นคนที่ยื่น และเข้าไปเพียงชั่วคราวเพื่อหวังรับตำแหน่ง ส่วนประเด็นที่ว่าครูจะผสมกลมกลืน หรือเข้าใจในวิถีชีวิตของผู้คนใน 3 จังหวัดชายแดนหรือไม่นั้น หากเราพิจารณาจากการไปร่วมประเพณีพิธีกรรมก็พบว่า แม้แต่ครูที่เกิดและเติบโตในท้องถิ่น ก็เชื่อว่าจะคุ้นเคยกับเรื่องเหล่านี้มาแต่เล็ก เมื่อเป็นครูแล้วจึงได้มีโอกาสไปร่วมงาน เพราะชาวบ้านมาเชิญไปเป็นแขก และการไปร่วมงานนั้น ก็เท่ากับการแสดงว่าครูเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ข้อนี้เป็นสิ่งบ่งชี้ว่า เมื่อครูต้องไปใช้ชีวิตอยู่ในสังคมพหุวัฒนธรรมนั้น การมีทักษะทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องจำเป็นยิ่ง ทักษะทางวัฒนธรรมที่ว่านี้ คือการเปิดใจที่จะเรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นนั่นเอง

ครูไทยพุทธได้บอกเล่าว่าไม่เพียงแต่พวกเขา หรือชาวไทยพุทธทั่วไป แต่ผู้คนทุกชาติพันธุ์ ทุกศาสนา ทุกสาขาอาชีพ ต่างตกเป็นเหยื่อของความรุนแรง เมื่อเกิดเหตุรุนแรงขึ้น ครูไทยพุทธแต่ละคน อธิบายถึงสาเหตุที่นำไปต่างๆ นานา บ้างว่าเป็นเรื่องของการแบ่งแยกดินแดนเป็นหลัก บ้างบอกมีหลายสาเหตุปะปนกันยุ่งเหยิง ทั้งแบ่งแยกดินแดน ทั้งผลประโยชน์จากการค้าสงคราม , ค้ายาเสพติด และสิ่งผิดกฎหมายต่างๆ เรื่องเล่าของครูไทยพุทธ ได้บอกกับสังคมไทยว่า ขณะนี้เกิดสงครามขึ้นแล้วใน 3 จังหวัดชายแดนใต้ สงครามที่สังคมนิยามว่า เป็นการต่อสู้ระหว่างชาติพันธุ์และศาสนา ระหว่างไทยพุทธกับมลายูมุสลิม สงครามที่ทำให้ครูไทยพุทธต้องสูญเสียญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมอาชีพ พวกเขาต้องทนเห็นความตายของคนบริสุทธิ์นับพัน สำหรับครูไทยพุทธนี่เป็นความสูญเสีย ที่ยิ่งใหญ่อย่างไม่อาจประเมินค่าได้

เมื่อครูไทยพุทธเล่าถึงยุทธศาสตร์ที่นำมาใช้ปรับตัว ในสถานการณ์ความรุนแรง ถึงที่พวกเขาบอกคือ “ชาวบ้านเป็นเกราะกำบังที่ดีที่สุดของครู” “เราต้องพยายามทำดีกับชาวบ้าน เพราะชาวบ้านจะคอยเป็นหูเป็นตาให้เรา” การรักษาความสัมพันธ์ที่ดี ระหว่างครูกับคนในชุมชน เป็นทางรอดประการแรก ที่ครูไทยพุทธระลึกถึง สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของครูกับชุมชนว่า ท่ามกลางเหตุความรุนแรง ครูมิได้มองชาวบ้านเป็นศัตรูคู่ตรงข้าม แต่มองว่าพวกเขาเป็นที่พึ่งพาในยามยาก นอกจากนี้ ครูยังต้องปรับตัวในการใช้ชีวิตประจำวัน ในรั้วโรงเรียนครูต้องระมัดระวัง มิให้เกิดความขัดแย้งที่จะนำไปสู่ความรุนแรง เช่น การไม่วิพากษ์วิจารณ์เหตุความรุนแรง ไม่ได้เถียงกันในเรื่องเชิงคุณค่า เช่น เรื่องศาสนาและวัฒนธรรม นอกั้วโรงเรียนครูต้องหมั่นติดตามข่าวสาร ทั้งข่าวดีข่าวร้าย ต้องฟังให้รอบด้าน การเดินทางไปยังที่ต่างๆ ทั้งโรงเรียน ,ตลาด ,ร้านน้ำชา และการไปร่วมงานประเพณีต่างๆ ก็ล้วนต้องคอยระมัดระวัง ครูบางคนต้องไปฝึกอาวุธ และหาซื้ออาวุธกับเสื้อเกราะกันกระสุน มาให้ตนเอง และคนในครอบครัว ที่สุดแล้ว ครูบางคนต้องโยกย้ายออกจากพื้นที่ เพื่อหนีไปให้พ้นจากเหตุความรุนแรง

เรื่องเล่าของครูไทยพุทธสะท้อนว่า พวกเขามีการให้นิยามความหมายต่อความเป็นมลายูมุสลิม คำนึงถึงความเป็นมลายูมุสลิมนั้น แปรผันไปตามความรุนแรงทั้ง 3 ระดับที่ครูได้รับ ทั้งความรุนแรงทางตรง ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม เมื่อวิเคราะห์เรื่องเล่าของครูไทยพุทธ ทั้งในช่วงก่อนเกิดความรุนแรง และในวันที่ความรุนแรงได้เกิดขึ้นแล้ว ข้อค้นพบของงานชิ้นนี้ คือ การประจักษ์แก่สายตาว่า ความรุนแรงมีผลอย่างสำคัญต่อการเล่าเรื่องของกรณีศึกษา เมื่อครูชาวไทยพุทธเล่าว่า เขาอยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนอย่างสันติสุข สายตาที่พวกเขามองชาวมลายูมุสลิมนั้นเป็นสะท้อนมุมมองของ “ความเป็นอื่น” โดยรูปแบบของ “ความเป็นอื่น” นั้น หมายความถึง “ความเป็นอื่น” ที่เป็นมิตร “คนอื่น” ที่สามารถยอมรับกันได้ และบางกรณี “ความเป็นอื่น” ก็หมายถึง “คนอื่น” ที่ไม่ใช่ศัตรู ในยามที่ปราศจากเหตุรุนแรง ความสัมพันธ์ระหว่างครูไทยพุทธกับตัวละครชาวมลายูมุสลิมเป็นไปด้วยดี แม้มีความขัดแย้งเกิดขึ้น ก็มีเกิดการใช้ความรุนแรงทางตรงต่อกัน เห็นได้จากจำนวนของตัวละครที่เป็นผู้มีความสัมพันธ์อันดีกับผู้เล่า นั้น ถูกเลือกนำมาเล่า มากกว่าตัวละครที่มีความสัมพันธ์ในด้านลบ และเหตุการณ์ที่เลือกเล่าถึงชาวมลายูมุสลิม โดยมากเป็นเหตุการณ์ในทางบวก เช่น การพูดถึงมิตรภาพในวันวาน ระหว่างครูกับลูกศิษย์ ครูกับชาวบ้าน ฯลฯ ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขา ถึงแม้จะเป็นความสัมพันธ์ในด้านดี แต่ในอีกขณะหนึ่งก็เป็นชุดความสัมพันธ์ ของคนที่มีฐานวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ แตกต่างกันไปตามชาติพันธุ์และศาสนาของตน ในความสัมพันธ์จึงเกิดระยะห่างขึ้น อันเป็นระยะห่างที่ครูไทยพุทธสร้างขึ้น เพื่อให้พวกเขาสามารถรักษาไว้ซึ่งความเป็นตัวตน

เมื่อเรื่องเล่าเดินทางมาถึง วันที่ครูไทยพุทธต้องพบกับความรุนแรงในพื้นที่ ทั้งความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม ความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความรุนแรงทางตรง ความรุนแรงที่ครูไทยพุทธต้องเผชิญ ส่งผลให้ผู้เล่ามอง “คนอื่น” อย่างชาวมลายูมุสลิม ด้วยสายตาที่เปลี่ยนไป หากถามถึงตัวละครที่ครูไทยพุทธมีความรู้สึกในด้านลบ เมื่อมีสถานการณ์รุนแรงเกิดขึ้น (ไม่ว่าจะเป็นความรุนแรงในรูปแบบใด) มีตัวละครกลุ่มหนึ่งมักถูกกล่าวถึงอยู่เสมอ ในฐานะผู้บงการหรือผู้อยู่เบื้องหลังความรุนแรง นั่นคือ ฝ่ายผู้ก่อความไม่สงบ และบรรดาผู้ต้องสงสัยว่าเป็นแนวร่วม ยิ่งเมื่อเหตุรุนแรงยืดเยื้อขึ้นเท่าใด ตัวละครใหม่ๆ ก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว กลุ่มแบ่งแยกดินแดน และแนวร่วม ถูกจัดวางไว้ในฐานะตัวการและตัวการร่วม ที่ทำให้ผู้เล่ากับชาวมลายูมุสลิมโดยทั่วไปต้องแตกแยกกัน ดังนั้น ผู้เล่าจึงวางตัวละครกลุ่มนี้ไว้ในตำแหน่งตัวโกง และเป็น “คนอื่น” ที่ไม่มีหนทางจะเป็นพวกเดียวกันได้

จากเรื่องเล่าหลายต่อหลายตอน เมื่อครูไทยพุทธพูดถึงกลุ่มผู้แบ่งแยกดินแดนและแนวร่วม อารมณ์ที่เคลือบอยู่ในถ้อยคำเต็มไปด้วยความเกลียดชัง เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ความตายหรือความสูญเสียที่เกิดขึ้นกับคนกลุ่มนี้ น่าจะสร้างความพึงใจให้แก่ผู้เล่าไม่น้อย แต่สิ่งที่พบในเรื่องเล่าคือร่องรอยของความสะเทือนใจ เช่น เมื่อกล่าวถึงชีวิตของชาวมลายูมุสลิม ที่ต้องจบลงในเหตุสลายการชุมนุมที่อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส ครูไทยพุทธบางคนเห็นว่าคนกลุ่มนี้เป็นแนวร่วมของผู้ก่อความไม่สงบ เมื่อเล่าถึงเรื่องนี้ ครูไทยพุทธเผยถึงความรู้สึกสองด้าน ด้านหนึ่งครูเห็นว่าคนกลุ่มควรสลายการชุมนุม ความสูญเสียที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่งเป็นเพราะตัวผู้ชุมนุมเองที่ไม่เชื่อฟังคำสั่งของเจ้าหน้าที่รัฐ แม้ครูไทยพุทธบางคนเลือกยืนอยู่ข้างเจ้าหน้าที่รัฐ ทว่าอีกด้านหนึ่งครูไทยพุทธก็เกิดความหวั่นไหว เพราะความจริงแล้วครูไทยพุทธได้รับทราบว่าการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นไปโดยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง และจำนวนผู้ตายในเหตุการณ์ครั้งนี้ก็มีมากกว่าครั้งใดๆ

เรื่องเล่าของครูไทยพุทธนั้นยังมีความเกี่ยวข้องกับวาทกรรมรัฐ วาทกรรมปัตตานี และวาทกรรมวิชาการ โดยเฉพาะในส่วนของวาทกรรมรัฐ เรื่องเล่าสะท้อนความเป็นครูที่มีความคิดและมีชีวิตจิตใจ หาใช่ครูที่เป็นหุ่นเชิดที่คอยเดินตามคำสั่งการของวาทกรรมรัฐ ที่มีต่อชาวมลายูมุสลิมเสียทั้งหมด อย่างไรก็ตามผู้เขียนยอมรับความเป็นจริงว่า ครูไทยพุทธมีความคิดเห็นเช่นเดียวกับรัฐไทยในหลายๆ ส่วน เช่น เรื่องการศึกษา ครูทุกคนมองการศึกษาเป็นเรื่องการปรับเปลี่ยนสถานภาพ คือ มองเห็นการศึกษาเป็นบันไดไปสู่ชีวิตที่ดีกว่า นี่เป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมรัฐ และจากการที่วาทกรรมรัฐมีส่วนที่สร้างสรรค์ จุดดีของวาทกรรมรัฐทำให้ครูไม่ตั้งคำถามกับวาทกรรมนี้ ในเรื่องเล่าของครูไทยพุทธปรากฏความคลุมเครือว่า มีบางส่วนของครู

ไทยพุทธคติอยู่ในกรอบของวาทกรรมรัฐ แต่โดยมากแล้วเป็นวาทกรรมในเจดที่สร้างสรรค์ ไม่ใช่วาทกรรมที่กดขี่ ชูครีต และเบียดบังชาวมลายูมุสลิม

ในแง่หนึ่งเรื่องเล่าครูสะท้อนการที่ครูเป็นตัวแทนของอำนาจรัฐ ที่มีต่อคนในท้องถิ่น ครูเป็นส่วนสำคัญในสถาบันการศึกษาของรัฐ อำนาจรัฐที่ส่งผ่านครูไปยังชุมชน ผ่านกระบวนการศึกษาเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ง่าย เช่น การที่เด็กนักเรียนต้องพูดภาษาไทยกลาง ซึ่งเป็นภาษาของรัฐไทย ผลกลายเป็นว่าครูไทยพุทธเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ภาษาไทย และครูไทยพุทธก็เป็นผู้ชักชวนภาษาท้องถิ่นไปในคราวเดียวกัน ในอีกด้านหนึ่ง เรื่องเล่าสะท้อนถึงกลุ่มอำนาจ ที่ทับทวยอยู่ในพื้นที่ ทั้งอำนาจรัฐ อำนาจของกลุ่มนักการเมือง ผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น และอำนาจของผู้นำทางศาสนา ครูไทยพุทธตระหนักถึงการปะทะกันระหว่างอำนาจต่างๆ เช่น ในยามที่พวกเขาเล่าถึงวิถีของชาวมลายูมุสลิมว่า คนท้องถิ่นให้ความยอมรับนับถือ ยกย่องผู้นำทางศาสนาอย่างโต๊ะครู และครูสอนศาสนาอิสลาม ตัวแทนอำนาจรัฐอย่างครู ต้องคอยปรับตัว ไม่ให้ขัดแย้งกับตัวแทนอำนาจท้องถิ่น และสารนี่ยังเข้มข้น เมื่อยามที่ครูเล่าถึงการสอนศาสนาอิสลามที่มีบทบาทมากขึ้น จนข้ามพรมแดนเข้ามาในรั้วโรงเรียน (อันหมายถึงพื้นที่ซึ่งรัฐเคยมีอำนาจเต็ม) ซึ่งที่สุดแล้วอำนาจรัฐ ก็ยังต้องให้ความเกรงใจอำนาจท้องถิ่น นั่นเป็นเพราะว่าอำนาจท้องถิ่น มีมวลชนในพื้นที่จำนวนมากคอยหนุนหลังอยู่

ในเรื่องเล่าอีกมุมหนึ่งกลับพบความน่าสนใจว่า การที่ครูทำงานใกล้ชิดชาวบ้าน ทำให้ครูรู้จักชาวมลายูมุสลิม ดีกว่าที่รัฐรู้จัก นั่นทำให้วาทกรรมรัฐในตัวครูทำงานไม่เต็มที่ เช่น ความคาดหวังที่รัฐจะใช้ครูเป็นอาวุธทางปัญญา ในการกลืนกลายเด็กนักเรียนให้กลายเป็นไทย ด้วยภาษาไทย และหลักสูตรการเรียนการสอนที่มีศาสนาพุทธเข้าไปเกี่ยวข้อง เรื่องกลับกลายเป็นว่า ครูให้ความสำคัญกับการพูดภาษาไทย ในวัตถุประสงค์ที่แตกต่างไปจากรัฐ คือ ครูเห็นด้านดีของวาทกรรมการศึกษา เห็นความรู้ทางด้านภาษาเป็น โอกาส ที่เด็กนักเรียนควรจะ ได้รับ เป็นทุนความรู้ให้แก่เด็กนักเรียน ที่อาจจะออกไปประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่ผู้คนพูดภาษาไทย และครูบางคน ยังให้ความสำคัญกับภาษามลายูถิ่น เพราะตระหนักดีว่าเป็นภาษาที่ผู้คนในท้องถิ่นใช้พูดจาสื่อสารกัน ในขณะที่ครูบางคนยอมรับว่าคนมีอคติทางชาติพันธุ์ จน ไม่ยอมหัดพูดภาษาลิ้น แต่ในที่สุดความคุ้นเคยกับวิถีชุมชน ก็ทำให้กำแพงที่เขาถือไว้สั่นคลอน เพราะต่อมาเขาสามารถเรียนรู้ที่จะฟังภาษามลายูถิ่นได้ในขั้นดี

ในเรื่องการเผยแพร่วัฒนธรรมไทย ยกตัวอย่างเช่นเรื่องการไหว้ ครูผู้เล่าเรื่องก็รับรู้ ว่า คนท้องถิ่นให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมมลายู ครูจึงทำหน้าที่สอนให้เด็กเป็นผู้มีทักษะทางวัฒนธรรม ให้เด็กนักเรียนสามารถอยู่ในสังคมพหุวัฒนธรรมได้อย่างไม่เคอะเขิน ดังที่ครูคนหนึ่งสอนเด็กนักเรียนว่า “เมื่อลูกกลับถึงบ้าน ลูกต้องสลาม (วิธีทำความเคารพตามแบบมุสลิม) พ่อแม่



มาเจอครูลูกก็ต้องสวัสดี” นั่นคือบทบาทของครูผู้สอน ในส่วนของครูที่เป็นผู้บริหารการศึกษา ก็ถือว่า เขาพยายามจัดบรรยากาศในโรงเรียน ให้เกิดความสมดุลระหว่างสองศาสนา ให้เด็กทุกศาสนาได้เรียนรู้ตามวิถีของตน ทั้งยังใช้โรงเรียนเป็นพื้นที่ให้ผู้นำทั้งสองศาสนา ได้มาพบปะ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ในเรื่องที่จะพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กด้วย หน้าที่ครูผู้เลี้ยงได้ริเริ่มสนับสนุนให้เด็กนักเรียนมลายูมุสลิม แต่งกายตามหลักศาสนา เขากล่าวว่าคนเราไม่ว่าจะชาติพันธุ์หรือศาสนาใด หากได้ทำตามอัตลักษณ์ของตน โดยที่ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น ก็ไม่ใช่เรื่องที่ควรจะถูกปิดกั้น การณ์ครั้งนั้นทำให้เขาดกเป็นฝ่ายตรงข้ามกับรัฐไปโดยปริยาย (ก่อนที่รัฐจะเห็นว่าวิธีการนี้ทำให้ชาวมลายูมุสลิมไม่ต่อต้านโรงเรียนของรัฐ และจึงได้ส่งเสริมเรื่องนี้ในเวลาต่อมา)

นอกจากนี้ผู้เขียนยังพบว่าในเรื่องเล่าของครูไทยพุทธ ยังมีการตั้งคำถามกับวาทกรรมรัฐอยู่มาก เช่น การวิพากษ์การดำเนินนโยบายรัฐ โดยเฉพาะนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ครูท่านหนึ่งวิพากษ์การจัดการศึกษาของรัฐ ที่ยังคงเป็นปัญหามาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน เขาวิพากษ์ว่า การวิธีการจัดการศึกษาที่เป็นอยู่นี้ ทำให้ผู้ปกครองและเด็กนักเรียนหันหลังให้โรงเรียนรัฐบาล และเลือกเข้ารับบริการ จากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมากขึ้น ตัวเขาเห็นว่าสมดุลระหว่างการศึกษาศาสนาอิสลามและการศึกษาสาระวิชาอื่นนั้น ยังเป็นปัญหา ทำให้เด็กใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เกิดความรู้สึกกดดันตึงเครียด และทำให้เด็กมลายูมุสลิมต้องรับภาระในการเรียนมากกว่าเด็กในภูมิภาคอื่น

นอกจากนี้ในเรื่องเล่าของเขายังวิพากษ์ว่า รัฐไร้ความสามารถในการบริหารจัดการวัฒนธรรม ทำให้ปัญหาชาติพันธุ์และศาสนา กลายเป็นปัญหาใหญ่ขึ้นมา ความคิดเช่นนี้เกิดจากการที่ครูเห็นความสำคัญ ของแนวคิดเรื่องความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม ประสพการณ์ในพื้นที่พหุวัฒนธรรม ทำให้เขามุ่งธำรงอัตลักษณ์ไทยพุทธของตนเอง และตระหนักว่าหากไม่พยายามให้เกิดความขัดแย้ง อันนำไปสู่ความรุนแรง ก็ควรส่งเสริมให้ชาวมลายูมุสลิม ได้ธำรงอัตลักษณ์ของตนเช่นกัน

ครูยังวิพากษ์นโยบายเรื่องแก้ปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ว่า “รัฐบาลเราถือว่ามันไม่ใช่สงคราม แต่ฝ่ายผู้ก่อความไม่สงบนี่ถือว่าเป็นสงคราม รัฐบาลต้องการรักษาภาพของประเทศ แต่ในความเป็นจริงนี้ ดายขนาดนี้ ไม่เรียกสงคราม แล้วจะเรียกอะไร มีระเบิดทุกวัน ดายทุกวันแบบนี้” การตั้งคำถามกับวาทกรรมรัฐ ยังเห็นได้จากการที่ครูบางท่านเล่าว่า สาเหตุของความรุนแรงประการหนึ่ง เกิดจากการกระทำอันเกินขอบเขตของเจ้าหน้าที่รัฐ ดังเหตุการณ์ตากใบ ที่สร้างความสูญเสียแก่หลายชีวิต ทำให้รัฐต้องคอยตามแก้ปัญหา เช่น การเยียวยาหรือการพยายามให้คำอธิบายต่อสังคม กระทั่งต้องลงทุนลงแรงอีกมาก ที่จะกอบกู้ความไว้เนื้อเชื่อใจ

จากคนในท้องถิ่น ส่วนสาเหตุของความรุนแรงอีกประการหนึ่ง ครูเล่าว่า เกิดจากการที่ทั้งประวัติศาสตร์ชาตินิยมแบบรัฐและปัตตานี ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือ ในการเปิดสงครามกับอีกฝ่ายหนึ่ง ครูกล่าวว่าการสร้างประวัติศาสตร์แบบคู่ตรงข้ามขึ้นมา เป็นการใช้อำนาจของเรื่องเล่า ในการสร้างความชอบธรรม เพื่อดึงมวลชนมาอยู่ฝ่ายตนให้มากที่สุด ผลคือทำให้ผู้คนจำนวนมากต้องล้มตาย และยังทำให้สังคมมองชาวมลายูมุสลิมว่าเป็นพวกก่อความรุนแรง ซึ่งนั่นเท่ากับการผลักไสพวกเขาให้เดินห่างออกไปจากสังคมมากยิ่งขึ้น

ในส่วนเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรมปัตตานี อิทธิพลของวาทกรรมปัตตานี สร้างภาพชาวมลายูมุสลิม ที่มีความเป็นปึกแผ่น และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งครูไทยพุทธและชาวมลายูมุสลิม ที่เป็นผู้ให้ข้อมูล ต่างตกอยู่ภายใต้การครอบงำของวาทกรรมนี้ ดังที่ครูไทยพุทธเล่าถึงการเปลี่ยนแปลงในสังคมมลายูมุสลิมว่า มี“การปฏิวัติวัฒนธรรมอิสลาม” ทำให้ชาวมลายูมุสลิม ตื่นตัวกับการตีความคำสอนใหม่ ชาวมลายูมุสลิมจึงพากันปรับวิถีชีวิตให้มีความเป็นอิสลามที่เคร่งครัดขึ้น เช่น การแสดงออกถึงความเป็นมุสลิมที่ดี ด้วยการแต่งกายที่ถูกต้องข้อบัญญัติทางศาสนา ครูไทยพุทธมองว่า “การปฏิวัติวัฒนธรรมอิสลาม” เป็นการสร้างอัตลักษณ์มลายูมุสลิมให้เข้มแข็งขึ้น จนทำให้ชาวมลายูมุสลิม ถอยห่างออกจากคนต่างวัฒนธรรมอย่างชาวไทยพุทธ ไปโดยปริยาย

โดยที่ข้อมูลจากงานศึกษาของคันแคน แมคคาโก้ (Duncan mcCarGo, 2008) แสดงข้อมูลที่ต่างออกไปว่า เกิดความขัดแย้งขึ้นในหมู่มลายูมุสลิม เพราะการตีความคำสอนแนวใหม่นี้เชิดชูความเป็นอิสลาม แต่ส่งผลให้ความเป็นมลายูค่อยๆลดลง จึงเกิดความแตกแยกกันในหมู่มลายูมุสลิม (โดยเฉพาะผู้ที่เป็ชนชั้นนำ) ที่เลือกข้างต่างกัน (ระหว่างคณะเก่าที่ให้ความสำคัญกับความเป็มลายู กับคณะใหม่ที่ยึดความเป็นอิสลาม) ความแตกแยกยิ่งมากขึ้นเมื่อรัฐเข้าแทรกแซงกิจการด้านศาสนาอิสลาม เช่น การออกกฎหมายให้มีการเลือกตั้งอิหม่าม ทำให้อิหม่ามกลายเป็นักเลือกตั้ง นอกจากนี้รัฐยังได้เข้าไปแทรกแซงปอเนาะ พยายามเปลี่ยนปอเนาะให้เป็โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (สอนเนื้อหาวิชาสามัญควบคู่ไปกับการสอนศาสนา) โดยให้เงินอุดหนุนการศึกษาแก่ปอเนาะที่ยอมเปลี่ยนแปลง ทำให้ไต่้ครู (บางคนร่ำรวยจากการเปิดโรงเรียนจน) กลายเป็นนักธุรกิจ นั่นเป็สาเหตุที่ทำให้สังคมศีลธรรมในท้องถิ่นนี้เสื่อมถอยลง จนนำไปสู่การใช้ความรุนแรง ระหว่างคนมลายูมุสลิมที่ความคิดเห็นต่างกัน หรือขัดผลประโยชน์กัน

ดังนั้นเป็นไปได้หรือไม่ว่า เพราะชาวมลายูมุสลิมและครูไทยพุทธ อาจจะไม่เข้าใจเรื่องราวที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นอย่างชัดเจน ทำให้พวกเขาได้ภาพเหมารวมของคนมลายูมุสลิม เมื่อพวกเขาไม่ได้รับรู้ถึงความขัดแย้งในสังคมมลายูมุสลิม ทั้งคนไทยพุทธและคนมลายูมุสลิมจึงเกิด

ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนซึ่งกันและกัน นี่คือการปะทะประสาน ระหว่างบริบทกับความเข้าใจตนเอง และความเข้าใจกันและกันของในท้องถิ่น

ในส่วนเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรมวิชาการ นักมานุษยวิทยาจำนวนหนึ่งสร้างคำอธิบายว่าปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เกิดจากการที่สังคมไม่เข้าใจประเด็นความอ่อนไหวทางชาติพันธุ์และศาสนา ซึ่งมีอยู่ในพื้นที่ที่มายาวนาน ทั้งรัฐและผู้ที่ยพยายามแก้ปัญหา 3 จังหวัดชายแดน ก็ไม่เข้าใจในความอ่อนไหวซับซ้อนนี้ การดำเนินการต่างๆจึงกลายเป็นการซ้ำเติมสถานการณ์ ให้ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น เรื่องเล่าเป็นความจริงชุดหนึ่งที่มีอาจปฏิเสธได้ แต่ในงานศึกษาชิ้นนี้กลับพบความจริงอีกชุดว่า ปัญหาความขัดแย้งทางชาติพันธุ์มิได้มีความรุนแรงมาตั้งแต่ต้น ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ก็ถือเป็นความรุนแรงขึ้น เมื่อถูกโหมกระพือด้วยประเด็นเรื่องชาตินิยม จากวาทกรรมรัฐและวาทกรรมปัตตานี เช่น กรณีชื่อเรียกชาติพันธุ์ “แขก” ที่ปรากฏในเรื่องเล่า หญิงชาวมลายูมุสลิมคนหนึ่งให้ข้อมูลว่า มีนักวิชาการไปบอกเธอว่าคำ “แขก” เป็นคำที่ไทยพุทธเลือกใช้เพราะต้องการเหยียดหยามชาวมลายูมุสลิม ทั้งที่เดิมทีเธอมิได้สัมผัสรับรู้ถึงความรู้สึกด้านลบจากคำ (แขก) นี้ และเชื่อว่าชาวไทยพุทธแวดล้อมตัวเธอ ก็ได้เรียกเธอว่า “แขก” อันมีนัยเกี่ยวโยงถึงการเหยียดชาติพันธุ์ แต่เมื่อเรื่องชื่อเรียก “แขก” แพร่ออกไปในสังคม เธอก็รู้สึกได้ว่าคนมลายูมุสลิมปรับตัว โดยเลิกแทนตัวเองว่าแขก และคนไทยพุทธก็ปรับตัว โดยไม่ใช่คำแขกเรียกชาวมลายูมุสลิมอีกต่อไป เรื่องเล่านี้หากมองในเชิงมานุษยวิทยาก็เป็นตัวอย่างที่ดี ซึ่งสะท้อนถึงการปะทะประสานระหว่างสายตาที่คนใน (ชาวมลายูมุสลิม) มองตนเอง กับความเข้าใจของคนนอก (นักวิชาการ) ที่มองเข้ามา

เรื่องเล่าที่ปรากฏในงานชิ้นนี้ ให้เสียงของคนในพื้นที่ ทั้งเสียงของครูไทยพุทธ และเสียงของชาวมลายูมุสลิมว่า แท้ที่จริงแล้ว “ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์และศาสนา ไม่ใช่ปัญหารุนแรงของคนในพื้นที่ มาตั้งแต่แรก” แต่ไหนแต่ไรมาชาติพันธุ์และศาสนา หรืออุดมการณ์ชาตินิยม เป็นสิ่งที่ถูกสร้างให้เป็นประเด็นสำคัญ ทั้งจากฝ่ายรัฐและผู้ต่อต้านรัฐ เรื่องราวเหล่านี้ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ชาตินิยมไทย และชาตินิยมปัตตานี ที่มุ่งเล่าแต่ประวัติศาสตร์บาดแผล ประวัติศาสตร์ที่พูดถึงการปราบปราม และการแข็งข้อของปัตตานี ประวัติศาสตร์ที่เล่าถึงการต่อสู้ เพื่อต้านการครอบครองของสยาม จนกลบเสียงเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ของคนสามัญ ซึ่งมีรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ประวัติศาสตร์หมู่บ้านที่สามารถบอกได้ว่าใครเป็นผู้ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นี้ และยังบอกได้อีกว่าผู้คนเป็นเครือญาติ ข้ามรัฐ ข้ามชาติพันธุ์ ข้ามศาสนากันได้อย่างไร

เรื่องเล่ายังบอกอีกว่า ความรู้สึกด้านลบระหว่างคนต่างชาติพันธุ์ต่างศาสนา เกิดจากการที่ความรุนแรงเป็นตัวกระตุ้นอคติทางชาติพันธุ์และศาสนา จากประสบการณ์ของครูไทยพุทธพบว่า ความขัดแย้งใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีความสัมพันธ์กับความขัดแย้งทาง

ชาติพันธุ์และศาสนาที่น่าสนใจ จากการใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมมาเป็นเวลานาน ครูแต่ละท่านมีทักษะทางวัฒนธรรม ในการอยู่ร่วมกับคนต่างชาติพันธุ์ต่างศาสนา มากบ้างน้อยบ้าง ในยามปกติผู้คนในสังคมเช่นนี้ก็มีความเอื้อเฟื้อเอื้ออาทรต่อกัน ในการอยู่ร่วมกันนี้พวกเขาต้องมีการปรับตัวเข้าหากัน (ทั้งโดยสมัครใจหรือไม่ก็ตาม) ความแตกต่างทางชาติพันธุ์และศาสนาในบริบทปกติ แม้จะมีความขัดแย้งกัน แต่ก็ไม่ใช่เป็นปัญหาสำหรับการอยู่ร่วมกันของผู้คน ปัญหาที่สร้างรอยร้าวในความสัมพันธ์จะเกิดขึ้นทุกครั้ง เมื่อผู้เล่าได้รับความรุนแรง สิ่งที่มาคือความรู้สึกถึงการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย เช่น ความรุนแรงทางตรงที่สร้างรอยเจ็บลึกจนผู้เล่ายากจะลบเลือน ประสบการณ์จากความสูญเสีย ความเจ็บปวดที่ผู้เล่าต้องเผชิญ ส่งผลให้ผู้เล่าบางคนเกิดความคิดเชื่อมโยงว่า ชาวมลายูมุสลิมเป็นพวกเดียวกับผู้ก่อเหตุเพราะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน

เรื่องเล่าของครูไทยพุทธยังบอกว่า ความกลัวมีอาณาเขตนัยใหญ่ ความกลัวว่าจะมีใครมาพราดลมหายใจของเราไป ทำให้เราหันมาจับอาวุธและพร้อมที่จะใช้มันเพื่อปกป้องตัวเอง ความกลัวทำให้เราสร้างความเป็นอื่นขึ้นมา และความกลัวทำให้เราเห็น “คนอื่น” เป็นศัตรู โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม ผู้ที่อยู่ในวงจรความรุนแรงนั้น จะตั้งคำถามกับตนเองว่า เราเป็นคนที่สังกัดกับวัฒนธรรมไหน ตัวตนและอัตลักษณ์ของเราเป็นอย่างไร เมื่อเกิดความรู้สึกว่าตัวตน หรืออัตลักษณ์ของตนเองถูกเบียดบัง เมื่อนั้นความรู้สึกด้านลบก็จะเกิดขึ้น จุดนี้ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า การแบ่งแยก การแบ่งเขาแบ่งเรา การมองชาวมลายูมุสลิมเป็น “คนอื่น” เป็น โครงเรื่องที่กรณีศึกษาทั้ง 3 คน มีร่วมกัน

ในเรื่องของวิกฤตความรุนแรง เราจะเห็นว่า เมื่อครูไทยพุทธต้องรับบทเป็นผู้เล่าถึงประสบการณ์ชีวิต ท่ามกลางบริบทเหตุความไม่สงบในพื้นที่ ครูให้ข้อมูลไม่สอดคล้องกับแนวคิดของนักวิชาการ และแนวคิดของฝ่ายต่อต้านรัฐที่ว่า ครูอยู่ในฐานะผู้สร้างความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม เพราะครูเป็นตัวแทนในการเผยแพร่วัฒนธรรมไทย และกลืนกินวัฒนธรรมมลายูปัตตานี ครูไทยพุทธเล่าแค่เพียงว่า พวกเขาตกเป็นเหยื่อของความรุนแรง ในแง่ของความรุนแรงทางตรง ครูบางคนต้องเอาชีวิตรอดจากคมกระสุน ครูบางคนถูกดักกรอทำร้าย ในแง่ของความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ครูเล่าถึงปัญหาการแย่งชิงอำนาจในองค์กรครู การแทรกแซงการปฏิบัติงานจากอำนาจรัฐที่ส่งโยกย้ายครูไทยพุทธ จากกรณีที่ครูส่งเสริมอัตลักษณ์มลายูมุสลิม โดยอนุญาตให้เด็กนักเรียนแต่งกายตามหลักศาสนาอิสลาม การดำเนินนโยบายด้านการศึกษาของรัฐ ที่ส่งผลกระทบต่อในแง่ลบกับครู เช่น การที่ยุคนึงมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นเรื่องวัฒนธรรมไทยมาก ทำให้ครูรู้สึกอึดอัดเมื่อต้องสอนเนื้อหาเหล่านี้แก่เด็กนักเรียนมลายูมุสลิม

ในแง่ของความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม เรื่องเล่าของครูสะท้อนว่า ความรุนแรงทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่คอยหนุนเนื่องให้เกิดความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และความรุนแรงทางตรง ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม ทำให้คนต่างชาติพันธุ์ต่างศาสนา มองเห็นคนที่แตกต่างออกไปจากตน ด้วยสายตาของความเป็น “คนอื่น” และเมื่อความเป็นอื่นนี้ถูกยกระดับขึ้น เช่น นำไปผูกโยงกับความรู้สึกด้านคุณค่า ทั้งเรื่องชาติพันธุ์และศาสนา จะเอื้อให้เกิดความรุนแรงเชิงโครงสร้างตามมา เช่น การที่รัฐเข้าแทรกแซงป้อนเพราะเกรงว่า จะเป็นที่บ่มเพาะความเป็นมลายูมุสลิมที่เข้มแข็ง ส่วนความรุนแรงทางตรงนั้น ในเรื่องเล่าของครูไทยพุทธมีตัวอย่างเสียง ที่เล่าถึงความเจ็บแค้นที่คนชาติพันธุ์และศาสนาเดียวกัน ถูกทำร้ายถูกฆ่า จนทำให้คนในพื้นที่จำนวนหนึ่งหันมาจับอาวุธก่อเหตุความรุนแรงกับคนต่างชาติพันธุ์ต่างศาสนา โดยไม่เห็นว่ายี่ห้อเหล่านั้นคือผู้บริสุทธิ์

7.2 ข้อเสนอในเชิงทฤษฎี

งานชิ้นนี้เลือกใช้การศึกษาเรื่องเล่าจากชีวิต และประสบการณ์จริง ตามแนวทางของ กาดาเมอร์ เป็นวิธีการศึกษาและวิเคราะห์เรื่องเล่าจากปรากฏการณ์วิทยา ซึ่งเน้นความเป็นอัตวิสัย (Subjectivity) และให้ความสำคัญกับเรื่องอารมณ์ และความรู้สึกที่มีอยู่ในเรื่องเล่า แนวคิดนี้มองว่า อารมณ์ความรู้สึก มิได้เป็นเพียงส่วนประกอบของเรื่องเล่า เพราะในยามที่อารมณ์ความรู้สึกถูกสร้าง (produce) ขึ้นมาในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง อารมณ์ความรู้สึกที่รุนแรงจะเป็นคั้งมั่นที่จะมาครอบคลุมจิตใจ จนทำให้เกิดอคติ ฉันทาคติ การศึกษาแนวปรากฏการณ์นิยมเช่นนี้ ทำโดยการเข้าไปใกล้และการถอยห่างออกมา ดังที่ผู้เขียนจะพยายามเอาความรู้สึกเจ็บปวดของครูไทยพุทธมาเล่า นี่คือการเข้าไปใกล้ และผู้เขียนจะถอยออกมาวิเคราะห์เรื่องเล่า เพื่อพิจารณาถึงความย้อนแย้ง ,ตรรกะเบื้องหลัง และอัตลักษณ์ของผู้เล่า ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ครูไทยพุทธอาจไม่มีเจตนาที่จะเล่าให้ผู้เขียนฟัง แต่เกิดจากการที่ผู้เขียนเข้าไปใกล้ เข้าใจความรู้สึก เข้าใจความทุกข์ เสร็จแล้วถอยออกมาวิเคราะห์เรื่องเล่าดังกล่าว³¹

³¹ เป็นวิธีการวิเคราะห์เรื่องเล่า ที่ผู้เขียนเรียนรู้จากงานของ ปีเตอร์ เอ็ม เคลเลทท์ (Peter M. Kellett, 1995) ที่ศึกษาความเกลียดชังโดยจำเพาะเจาะจงการวิเคราะห์เรื่องเล่าของผู้ก่อเหตุฆ่าคนจีน วิธีวิทยาที่นำมาใช้คือ ปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนด้วยกัน ขั้นแรกคือการให้คำจำกัดความ (description) ขั้นที่สองได้แก่การหาแก่นของความหมาย (reduction) และขั้นสุดท้ายคือการตีความ (interpretation) ด้วยวิธีนี้จะทำให้ทราบว่าผู้ถูกวิจัยให้ความหมายกับการข่มขืนอย่างไร ผู้ถูกวิจัยให้ความหมายกับตัวเองและผู้อื่นอย่างไร รวมถึงความเกี่ยวข้องของเรื่องเล่ากับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมเป็นอย่างไร

การศึกษาเรื่องเล่าด้วยวิธีนี้ จะทำให้เห็น “คน” ในวาทกรรมได้มากขึ้น ทำให้ไม่มองว่าคนเป็นเหยื่อของวาทกรรมแบบเหมารวม เพราะได้แสดงให้เห็นว่า การที่คนเราจะซึมซับ หรือเชื่อวาทกรรม หรือตั้งคำถามกับวาทกรรมใดวาทกรรมหนึ่ง เป็นเรื่องที่ไม่สม่ำเสมอ (inconsistence) ไม่เป็นภาพเหมารวมแบนราบ เมื่อคนผ่านประสบการณ์ตรง เช่น มีประสบการณ์ชีวิตที่สันติสุข มีประสบการณ์ชีวิตที่ต้องทนทุกข์กับความรุนแรง ประสบการณ์จริงนี้จะหล่อหลอมให้คนตีความ หรือตอบโต้ต่อวาทกรรม (ต่างๆ) แตกต่างกันไป ตามช่วงเวลาของชีวิต การเลือกศึกษาเรื่องเล่าด้วยวิธีนี้ เป็นไปเพื่อเน้นให้เห็นถึงความย้อนแย้ง ลึกถ้ำ ขัดกันเอง หรือความไม่สม่ำเสมอ ในเสียงของผู้เล่า ซึ่งก็คือ ความเป็นจริงที่มีอยู่ในเรื่องเล่านั่นเอง

นอกจากนี้ การจงใจเลือกกรณีศึกษาที่มีประสบการณ์ชีวิตแตกต่างกัน ยังเป็นจุดแข็งของงานศึกษา เพราะทำให้ได้เสียงของเรื่องเล่า ที่มีความแตกต่างกันออกไป ถึงแม้ว่าหากมองในเชิงปริมาณ เสียงของครูเหล่านี้ไม่ใช่ตัวแทนของภาพรวมของครูทั้งหมด ทว่าหากมองในแง่คุณภาพ การศึกษาเรื่องเล่าจำนวนน้อยแต่ศึกษาแบบเจาะลึก จะทำให้เห็นว่าภูมิหลังที่แตกต่างกันของผู้เล่า นั้น สัมพันธ์กับการเล่าเรื่องของพวกเขา ทำให้เห็นว่ามี ความคลุมเครือ (ambivalence) ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่า (ตามแต่ละช่วงของชีวิต) ความคลุมเครือนี้มีนัยสำคัญ ทั้งในทางทฤษฎี และเป็นความหวังในการอยู่ร่วมกัน ของมนุษย์ในสังคมพหุวัฒนธรรม

ความคลุมเครือ (มีความหมายว่า ทั้งรัก ทั้งเกลียด ทั้งซัง ทั้งขมขื่น ทั้งเอ็นดู) ที่พบในเรื่องเล่า มีนัยสำคัญมากต่อทฤษฎีหลังสมัยใหม่ เมื่ออาศัยวิธีการวิเคราะห์เรื่องเล่าอย่างเจาะลึก จะทำให้เห็นแนวคิดหลักที่ทฤษฎีหลังสมัยใหม่ต้องการเห็นได้อย่างชัดเจน เช่น การปรับเปลี่ยนเลื่อนไหลของอัตลักษณ์ (shifting identity) ทำให้เห็นความลึกถ้ำ ความย้อนแย้งกันเองอยู่ในเรื่องเล่า ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการที่มนุษย์จะนิยามตนเอง หรือจะนิยามถึงความเป็นอื่นนั้น ไม่มี ความสม่ำเสมอ และจะต่างกันไปตามแต่บริบทและสถานการณ์ที่เป็นจริง

นอกจากนี้งานศึกษายังพบว่าความคลุมเครือ เป็นสิ่งจำเป็นต่อการอยู่รอดทางวัฒนธรรม จากการที่เรื่องเล่าของครูไทยพุทธเปิดเผยว่า ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์และศาสนา ไม่ได้เป็นปัญหาสำคัญในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้มาตั้งแต่แรก นั่นเป็นเหตุให้ผู้เขียนกล้าที่จะแสดงข้อมูลในด้านลบ เช่น เรื่องของครูประยุทธ์ ที่คับแค้นใจว่าตนถูกผู้ก่อความไม่สงบบงการร้าย เขาคิดว่าคนกลุ่มนี้เป็นชาวมลายูมุสลิม จึงมีความเกลียดชังชาวมลายูมุสลิม แต่ในเรื่องเล่าอีกด้านหนึ่งได้เปิดเผยว่า ครูประยุทธ์รู้สึกหวงหาชีวิตที่เคยอยู่ร่วมกับชาวมลายูมุสลิมอย่างมีความสุข ความคลุมเครือเช่นนี้คือความหวัง เพราะเป็นการแสดงให้เห็นว่า ในท่ามกลางความแตกต่าง หรือความรู้สึกเชิงลบทางชาติพันธุ์และศาสนา ผู้คนที่มีความแตกต่างหรือมีความขัดแย้งกัน อาจยังมีความคิดและความต้องการที่จะอยู่ร่วมกัน

เรื่องเล่าได้เปิดเผยว่า แม้ครูไทยพุทธจะไม่ไว้วางใจคนมลายูมุสลิม แต่ครูไทยพุทธยังมองเห็น “ความเป็นคน” พวกเขายังมองชาวมลายูมุสลิมเป็นคน มิใช่ศัตรูเสมอไป ครูไทยพุทธยังคิดว่าตนสามารถที่จะอยู่ร่วมกับคนมลายูมุสลิมได้ แม้ว่าการศึกษาเรื่องเล่าจากครูไทยพุทธเพียง 3 คน ไม่อาจเป็นภาพรวมของครูไทยพุทธส่วนใหญ่ แต่ความคลุมเครือที่ปรากฏในเรื่องเล่า นั้น มีความสำคัญมาก ในการให้ความหวังแก่การแก้ปัญหาความรุนแรงในพื้นที่ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า ในความเป็นมนุษย์นั้น คนเรามีความสามารถ ที่จะอยู่ร่วมกับคนที่มีความแตกต่าง หรือมีความขัดแย้งทางต่างชาติพันธุ์และศาสนาได้ ความคลุมเครือ ที่ปรากฏในเรื่องเล่า เป็นข้อพิสูจน์ถึงความเป็นไปได้ ในการอยู่ร่วมกัน ท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรม

7.3 ข้อเสนอแนะในการพัฒนาสังคม

“ละครเวทีเรื่องนี้ฉายซ้ำไปซ้ำมาหลายรอบ ยาวนานมานับศตวรรษ เค้าโครงของบทละครยังคงเป็นเรื่องเดิมๆ ผู้จัดละครและผู้เล่นอาจเปลี่ยนตัวบุคคล แต่ก็ยังเล่นบทเดิมๆ หากพวกเราทุกคนหวังจะเห็น บทละครและผู้เล่นที่มีพัฒนาการที่ดีขึ้น ก็จะต้องมาร่วมแก้ไข ปรับปรุงทั้งโครงร่างบทละคร รวมทั้งผู้จัดการละครและผู้เล่นทุกคน ด้วย”

ศุภรา จันทร์ชิตฟ้า, 2549

การวิเคราะห์ข้อมูลในเรื่องเล่า ทำให้ผู้เขียนเห็นสิ่งที่น่าสนใจมากมาย เช่น การเดินทางของเรื่องเล่า เมื่อ ผู้เขียนไปพบกับครูไทยพุทธ ทั้งที่กรุงเทพฯ ตรัง หาดใหญ่ นั้นทำให้ผู้เขียนได้ฟังเรื่องราวของพวกเขา จุดนี้ก็จะเห็นว่า เมื่อครูไทยพุทธเดินทางไปไหนมาไหน หรือโยกย้ายไปพำนักในที่แห่งใด นั่นเท่ากับว่า เรื่องเล่าถึงประสบการณ์ที่เคยใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดน ข้อมติติดตามพวกเขาไปในทุกแห่งหน เมื่อเขาพบปะผู้คน ที่มีความสนใจในเรื่องนี้ เรื่องราวต่างๆ ก็จะถูกนำมาเล่าถ่ายทอดต่อไป เพราะฉะนั้นประสบการณ์เอ่ย ความเข้าใจที่ผู้เล่ามีต่อสถานการณ์เอ่ย หรือกระทั่งว่าอคติต่างๆ ก็ถูกบรรจุอยู่ในเรื่องราว ที่ได้หยิบยื่นส่งต่อไปยังผู้อื่นด้วย ที่สำคัญคือ ครูทุกคนทราบดีว่า เรื่องที่เขาเล่าานั้น จะถูกผู้เขียนนำมาบอกต่อสาธารณะ นั้นหมายความว่า เขาต้องการบอกแก่สังคมไทยว่า เหตุความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนนั้น เกิดขึ้นเพราะอะไร หน้าที่ยังผู้เล่าอยู่ในฐานะครู หรือผู้ที่เคยเป็นครู เรื่องเล่านี้ก็จะมีส่วนให้นัก ได้รับรู้ความเชื่อดีจากคนทั่วไปเป็นอย่างมาก

เมื่อฟังเรื่องเล่ามาจนตลอด ผู้เขียนพบว่า สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ เรื่องความแตกต่างทางชาติพันธุ์และศาสนาเป็นเรื่องต้องห้าม เป็นเรื่องที่ครูไทยพุทธทุกคนเล่าตรงกันว่า ผู้คนใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ รับรู้ และยอมรับ ที่จะไม่พูดถึงเรื่องนี้ เพราะเห็นว่า เป็นเรื่องที่จะนำมาซึ่งความแตกแยก ทั้งที่ต่างฝ่ายต่างมีเรื่องที่ไม่เข้าใจ หรือเข้าใจผิดต่อกันมากมาย นั้นแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่สำคัญยิ่งชาติก็คือ “การเล่าเรื่องร่วมกัน” เมื่อเกิดปัญหาขึ้น คนต่างชาติพันธุ์ต่างศาสนาก็ต่างคนต่างเล่า คงเป็นการดีหากมีเวทีให้พวกเขาได้แลกเปลี่ยนกัน ให้พวกเขาเล่าถึงความเจ็บปวด ทุกเรื่องที่เคยพานพบ ให้พวกเขาได้ฟัง “คนอื่น” ว่ามีความเจ็บปวดอย่างไร หรือไม่ หากทุกฝ่ายได้พูดจาหารือกัน มีการรับฟังความคิดเห็นกันในประเด็นต่างๆ เหตุการณ์ความตึงเครียดใน 3 จังหวัดชายแดนใต้ อาจคลี่คลายลงก็เป็นได้ คงเป็นการดีหากผู้คนทุกชาติพันธุ์ทุกศาสนา ในพื้นที่ของความขัดแย้ง ได้ออกมาเล่าถึงความรู้สึก ความคิด ความเข้าใจของพวกเขา และให้ทุกฝ่ายได้เล่าถึงอนาคตร่วมกัน ให้ผู้คนช่วยกันเล่าว่า จะมีแนวทางอยู่ร่วมกันอย่างไร นี่ต่างหากจึงจะเป็นการใช้เรื่องเล่าให้เกิดประโยชน์สูงสุด นี่ต่างหากที่ควรจะเป็นบทบาทหน้าที่ของ “เรื่องเล่า” บนความขัดแย้งทางชาติพันธุ์และศาสนา